

ГАЛАЙ А. Ю.,

аспірант

(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

ORCID ID: 0009-0005-5170-6497

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.77>**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ
РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

У статті розглянуто поняття і значення криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами та злочинним організаціями. Визначено, що криміналістична характеристика вказаних злочинів охоплює дані про: 1) організовану групу або злочинну організацію, а також відомості щодо їх учасників; 2) типові способи вчинення злочинів; 3) предмет злочинного посягання; 4) знаряддя і засоби; 5) обстановка, місце і час протиправних дій; 6) типові сліди злочинів.

Надано ознаки організованої групи та злочинної організації, а також характеристику лідера. Окреслено структуру злочинної групи в залежності від завдань та ролі учасників, які вони виконують.

Розкрито основні способи вчинення вказаних злочинів, до яких належать незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут, контрабанду, посів і вирощування наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами та злочинним організаціями.

Акцентовано увагу на тому, що діяльність організованих груп та злочинних організацій детально планується, а тому кримінальні правопорушення вчиняються з їх попередньою підготовкою. З метою запобігання викриття організованої злочинної діяльності та уникнення кримінального переслідування діяльність злочинних груп маскується під виглядом підприємницької (кафе, ресторани, спортивні комплекси тощо), а також налагоджуються корупційні зв'язки з працівниками правоохоронних органів, представниками органів державної влади та митних органів.

До типових слідів досліджуваних злочинів віднесено: 1) сліди, що несуть криміналістичну інформацію про вчинення злочину; 2) сліди, залишені в результаті виготовлення або виробництва, зберігання, перевезення, пересилання або збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; 3) ідеальні сліди (показання очевидців і учасників вчинення злочину).

Ключові слова: криміналістична характеристика, злочин, організована група, злочинна організація, незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Halai A. Yu. Criminal characteristics of crimes in the field of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors committed by organized groups or criminal organizations

The article examines the concept and meaning of the forensic characteristics of crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances,

their analogues or precursors committed by organized groups or criminal organizations. Typical features of the forensic characteristics of these crimes are identified, which include data on: 1) an organized group or criminal organization, as well as information about their participants; 2) typical methods of committing crimes; 3) the subject of the criminal offense; 4) tools and means; 5) the situation, place and time of illegal actions; 6) typical traces of crimes.

The features of an organized group or criminal organization and the characteristics of the leader are provided. The structure of a criminal group is outlined depending on the tasks and roles of the participants they perform.

The main methods of committing the specified crimes are revealed, which include illegal: production, manufacture, acquisition, storage, transportation, shipment, sale, smuggling, sowing and cultivation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, committed by organized groups or criminal organizations.

Attention is focused on the fact that the activities of organized groups or criminal organizations are planned in detail, and therefore criminal offenses are committed with their prior preparation. In order to prevent the exposure of organized criminal activity and avoid criminal prosecution, the activities of criminal groups are disguised as entrepreneurial (cafes, restaurants, sports complexes, etc.), and corrupt ties are established with law enforcement officers, representatives of state authorities and customs authorities.

Typical traces of the crimes under study include: 1) traces that carry forensic information about the commission of a crime; 2) traces left as a result of the manufacture or production, storage, transportation, shipment or sale of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors; 3) ideal traces (testimonies of eyewitnesses and participants in the commission of a crime).

Key words: *forensic characteristics, crime, organized group, criminal organization, illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.*

Постановка проблеми. Методика розслідування кримінальних правопорушень є теоретичним комплексом, який охоплює дані щодо криміналістично значущих ознак кримінальних правопорушень та специфіки їх розслідування. Запровадження ефективних заходів протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, вчинених організованими групами або злочинними організаціями, потребує вивчення і аналізу організованої наркозлочинності шляхом дослідження її типових ознак, що надасть можливість розробити конкретні і дієві механізми виявлення і припинення протиправної діяльності, а також успішного розслідування вказаних злочинів. Вивчення криміналістичної характеристики є необхідним для розроблення теоретичних комплексів з питань протидії і розслідування організованої наркозлочинності та їх подальшого впровадження у практичну діяльність.

Метою статті є дослідження криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями; визначення типових ознак вказаних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Криміналістична характеристика злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів досліджувалась такими вітчизняними науковцями: І.О. Ващенко, І.В. Горою, В.А. Колесником, П.С. Мигаленком, В.Д. Пчолкіним, В.М. Шевчуком та ін.

Під час написання статті використовувались загальні та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема емпіричні методи (опис), теоретичні методи (аналіз і синтез, індукція і дедукція).

Виклад основного матеріалу. На думку науковців, основною складовою методики розслідування кримінальних правопорушень є криміналістична характеристика, яка має велике значення для успішного розв'язання теоретичних і практичних завдань методики розслідування кримінальних правопорушень [6, с. 96]. Як зазначає Денисюк С.Ф., це відповідна наукова абстракція, заснована на аналізі слідчої, експертної, оперативно-пошукової, судової практики, що використовується цією практикою через методику розслідування кримінальних правопорушень відповідного виду, вихідною базою для розробки якої вона є [3, с. 279-280].

Крім того, криміналістична характеристика складається з важливих властивостей, які є закономірностями та проявляються насамперед у обстановці та способі (механізмі) кримінального правопорушення, індивідуальності злочинця та потерпілого, їх взаємозв'язку між собою та іншими даними, що мають своє відображення у слідовій картині. Так, злочинне діяння, є результатом діяльності особи, що контактує з предметами реальної обстановки та залишає на них певні сліди, які згодом стають носіями інформації та через вміння їх виявити та «прочитати» дають можливість встановити злочинця та зрозуміти як саме відбувалася злочинна подія [5, с. 698]. Таким чином, криміналістична характеристика є суто теоретичною складовою методики розслідування, яка відображає узагальнену типову інформацію про кримінальне правопорушення певного виду, що є суттєвою як для наукових досліджень, так і практичної реалізації криміналістичних рекомендацій в процесі побудови алгоритму розслідування.

Криміналістична характеристика вже довгий час є об'єктом досліджень багатьох вчених-криміналістів, більшість з яких наголошують на її теоретичному значенні. Проте, в криміналістиці відкритим є питання щодо змісту криміналістичної характеристики. Вивчення наукових публікацій надало можливість зробити висновок, що в межах криміналістичної характеристики в залежності від виду кримінальних правопорушень, які досліджуються науковці розглядають типову інформацію про спосіб кримінального правопорушення, обстановку, час і місце, особу злочинця, особу потерпілого, механізм кримінального правопорушення, сліди, знаряддя і засоби, предмет кримінально-протиправного посягання, причини, умови і наслідки кримінального правопорушення тощо. Проте, криміналістична характеристика злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, вчинених організованими групами або злочинними організаціями є недостатньо дослідженою.

З цього приводу Корнієнко М.В. зазначає, що питання кількісного та якісного складу елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є найбільш дискусійним. Це стосується як всіх видів кримінальних правопорушень, так і кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, які у зв'язку з їх розповсюдженістю та небезпечністю для окремої особи, всього суспільства та держави, мають різноманітні способи вчинення, із проникненням у різні важливі сфери життя суспільства, у тому числі пов'язані з державним управлінням [5, с. 697].

Колесник В.А. та Гора І.В. до складу характерних для злочинів у сфері наркобізнесу елементів криміналістичного аналізу пропонують включати: відомості щодо предмета злочинного посягання (вид наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, використані матеріальні об'єкти для виготовлення, перероблення, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів); відомості щодо особи злочинця та його місця і ролі в структурі злочинного угруповання (типовий склад та схема взаємозв'язків у злочинній групі); типові способи підготовки і вчинення злочину, способи його приховування, зокрема і типові знаряддя (засоби); відомості щодо типових обставин вчинення злочину (обстановка, час, місце, виконана технологічна операція з виготовлення й переробки наркотиків); відомості про сліди вчинення злочину тощо [4, с. 265].

Не можемо не погодитись з думкою Ващенко І.О. про те, що побудова криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються організованими групами або злочинними

організаціями у сфері наркобізнесу, не є звичайним складанням характеристик і визначенням відповідних методик розслідування. Аналізована криміналістична характеристика повинна відбити специфічний зв'язок окремих (видових) характеристик з урахуванням особливостей кримінальної діяльності організованої групи або злочинної організації. Така характеристика злочинів покликана об'єднати дві взаємозалежні системи даних. До них доцільно віднести криміналістичну характеристику визначених видів злочинів із виділенням специфічного напрямку злочинної діяльності організованих груп або злочинних організацій, а також криміналістичну характеристику самої групи як кримінального формування [1, с. 202]. Таким чином, криміналістична характеристика досліджуваних злочинів має містити узагальнену інформацію не тільки про криміналістично значущі ознаки протиправних діянь, а й характеристику і типові ознаки організованих груп або злочинних організацій.

На нашу думку, криміналістична характеристика злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами або злочинними організаціями має надавати інформацію про такі найбільш значущі ознаки: 1) організованої групи або злочинної організації, а також відомості щодо їх учасників; 2) типові способи вчинення злочинів; 3) предмет злочинного посягання; 4) знаряддя і засоби; 5) обстановка, місце і час протиправних дій; 6) типові сліди злочинів.

Провідним елементом криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами або злочинними організаціями є характеристика особи злочинця, а саме відомості щодо злочинного об'єднання, типові ознаки учасників, їх ролі у групі.

Організовані злочинні групи, котрі діють у сфері наркобізнесу як форма кримінального об'єднання, складають усталену групу осіб, що заздалегідь об'єдналися для вчинення декількох злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків чи відмиванням отриманих від їх реалізації коштів. Така група, як правило, ретельно готує та планує злочин, має техніку і засоби зв'язку, розподіляє ролі між співучасниками [4, с. 270]. До найбільш значущих ознак організованих груп або злочинних організацій, що здійснюють протиправну діяльність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів слід віднести такі: ієрархічність, організованість, структурованість, дисциплінованість, латентність, законспірованість, суспільна небезпечність, масштабність, монополізація, планування діяльності.

Організовану групу або злочинну організацію очолює лідер (організатор), як правило це особа (декілька осіб), яка маючи мету отримання незаконних прибутків об'єднала та організувала групу людей для вчинення злочинів та налагодила протиправну діяльність із незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а саме виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Лідер контролює діяльність групи, регулює окремі аспекти її функціонування, підтримує корупційні зв'язки і взаємодіє з іншими лідерами груп, що здійснюють злочинну діяльність. Лідер спілкується з наближеним колом осіб, що реалізують його завдання та забезпечують виконання роботи іншими учасниками групи. Це робить майже неможливим доведення причетності лідера до організованої групи або злочинної організації і його ролі у організованій наркозлочинності, так як фактичне вчинення злочинів здійснюється виконавцями, які виготовляють і реалізують наркотичні засоби.

Колесник В.А., Гора І.В. виділяють три категорії злочинців, що беруть участь у наркобізнесі. Перша категорія – верхній, керівний ешелон злочинців, що планують операції й відмивають отримані від збуту наркотиків гроші, забезпечують реалізацію планів злочинного угруповання та безпеку наркооб'єднання. Друга категорія – це контрабандисти, заготівельники сировини, розкрадачі, виробники наркотиків, оптові скупники й збувальники наркотиків. Третя категорія – перевізники, групи охорони, роздрібні торговці, утримувачі місць для незаконного вживання наркотиків [4, с. 271].

До осіб, які беруть участь у незаконному обігу наркотичних засобів або психотропних речовин, належать:

а) виробники наркотичної сировини і наркотичних засобів. Ними можуть бути різні категорії населення: сільські жителі, які вирощують наркомісткі культури, медичні працівники, науковці та ін. Виробниками синтетичних наркотиків у більшості випадків є особи, які мають глибокі знання в хімії, біохімії або фармацевтиці;

б) розповсюджувачі наркотиків і сировини, що містить наркотики – це наркомани або особи, які не вживають наркотики, мешкають у містах, де є осередки наркотизації;

в) розкрадачі наркотичних речовин – це насамперед раніше засуджені за злочини, пов'язані з наркотиками.

г) перевізники наркотиків – ними можуть бути посередники між виробниками і збувальниками, самі збувальники, споживачі або інші особи;

г) споживачі наркотиків, якими є особи, що споживають наркотики систематично (наркомани);

д) утримувачі злочинних кубел, якими є споживачі наркотиків серед дружин або співмешканок наркоманів, засуджених до позбавлення волі, та ін. [10, с. 492].

Організована група або злочинна організація ділиться на окремі групи в залежності від завдань, які вони виконують. Зі зростанням обсягів протиправної діяльності і кількості вчинення злочинів (зокрема виготовлення і збут наркотичних засобів) збільшується кількість учасників, залучених до забезпечення функціонування групи та безпосередньої реалізації наркотиків.

На нашу думку, в залежності від завдань та ролі у організованій групі або злочинній організації можна виділити такі групи, що:

1) забезпечують поставки сировини для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

2) організовують виробництво, виготовлення або переробку наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

3) здійснюють збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в окремому регіоні або місцевості;

4) забезпечують охорону лідера, його сім'ї та найближчого оточення. До таких груп зазвичай входять особи, що володіють навичками бойової майстерності. Групи охорони також приймають участь у врегулюванні конфліктних ситуацій та забезпеченні інтересів організованої групи або злочинної організації будь-якими способами, включаючи збройні сутички і насильницькі дії;

5) особи, що забезпечують врегулювання питань з представниками органів виконавчої влади, правоохоронних та митних органів для забезпечення сприяння у здійсненні протиправної діяльності від представників державних органів, а також уникнення викриття протиправної діяльності та притягнення до відповідальності. Це може бути лідер або особи, які працюють у відповідних державних органах і залучені до протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації. До складу групи нерідко входять юристи (адвокати), які залучаються до роботи у випадку притягнення учасників групи до кримінальної відповідальності;

б) особи, що відповідають за постановку завдань керівникам окремих груп, їх контроль, а також збір і перерозподіл грошових коштів;

7) інші особи, які володіють знаннями з хімії, комп'ютерної техніки, бухгалтерського обліку, аудиту, а також лікарі та особи, що забезпечують діяльність групи, керівники підприємств за допомогою яких легалізуються кошти, отримані в результаті здійснення злочинної діяльності та маскується діяльність організованої групи або злочинної організації.

Окремої уваги потребує характеристика осіб, що приймають участь у протиправній діяльності організованих груп або злочинних організацій. Вивчаючи особу злочинця, причетного до вчинення злочинів у сфері наркобізнесу, треба звертати увагу на визначення тих властивостей, котрі могли б вказати на ступінь суспільної небезпеки конкретного з вчинених

злочинів, на основні причини, що породили злочин, умови, що сприяли його вчиненню. Сформовані мотиви злочинної діяльності особи становлять своєрідну первинну психологічну сходинку злочину, що визначає суб'єктивну готовність її до злочинних дій [4, с. 269].

Щодо характерних ознак особи, що вчинила злочин в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів, вважаємо за необхідне взяти за основу наступні їхні види: 1) біологічні, які включають полові, вікові, фізіологічні ознаки; 2) психічні, які свідчать про інтелект, емоційній і волевій сфері індивіда; 3) соціальні, які характеризують його соціальний статус, професійну приналежність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми и ін. [2, с. 366]. Для визначення характеристики особи злочинця слід врахувати і типізувати такі основні ознаки : стать, вік, громадянство, працевлаштування і рід зайнятості, наявність сім'ї і дітей, наявність судимостей, роль в організованій групі або злочинній організації

Спосіб вчинення кримінального правопорушення охоплює систему взаємопов'язаних дій особи злочинця, що виконуються в певній послідовності, із застосуванням різних знарядь і засобів, спрямованих на досягнення поставленої мети [6, с. 96-97]. Як правило спосіб вчинення кримінального правопорушення відображає дії, вчинені злочинцем при підготовці до нього, а також заходи, здійснені з метою приховання протиправних дій. Діяльність організованих груп або злочинних організацій детально планується, а тому кримінальні правопорушення вчиняються з їх попередньою підготовкою, включаючи організацію функціонування злочинної групи, підбір учасників та розподіл функцій і завдань між ними, фінансування наркобізнесу, закупівлю сировини, пошуки місця виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, підшукування знарядь і засобів для вчинення злочинів, пошук місця для зберігання наркотиків, відпрацювання алгоритмів перевезення та пересилання наркотичних засобів, пошук можливостей для відмивання коштів, налагодження корупційних зв'язків, розширення зон впливу та збільшення масштабів реалізації наркотичних засобів, усунення конкурентів.

Дії щодо безпосереднього вчинення злочинів диференціюються на декілька різноманітних та різнопланових способів, що утворюють самостійні склади злочинів: контрабанду, незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення та збут наркотичних засобів тощо [6, с. 96-97]. Статтями 305-320 КК України передбачено вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів шляхом незаконного:

1) виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин – усі дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують [8];

2) виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин – усі дії, включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів, психотропних речовин, чи переробку наркотичних засобів і психотропних речовин, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин, або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини [8]. Під незаконним виготовленням прекурсорів слід розуміти процес їх одержання з відповідної вихідної сировини будь-яким способом, у будь-якому вигляді (порошку, рідини, суміші тощо), приготування шляхом змішування різних хімічних препаратів або хімічного синтезу (реакції). Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин утворює закінчений склад злочину з моменту, коли почали вчинятися дії, спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації [9];

3) придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів необхідно вважати їх купівлю, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення

знайденого. Під незаконним придбанням розуміється також збирання залишків наркотикозмісних рослин на поживних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях [9];

4) зберігання, під яким потрібно розуміти будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів настає незалежно від його тривалості [9];

5) перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів слід відрізняти їх перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання цих засобів і речовин [9];

6) пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України. При цьому злочин вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні. Якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи (наприклад, у зв'язку із затриманням під час оформлення квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або при їх огляді в момент здачі для пересилання), дії останньої належить кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину [9];

7) збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, під яким слід розуміти будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч законодавству України (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо). Про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх; тощо. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру [9];

8) посів і вирощування наркомісних рослин – передбачає протизаконну (без відповідного дозволу) культивування рослин, у складі яких є концентрація наркотичних речовин;

9) контрабанда – незаконне, з порушенням встановлених митних правил переміщення (ввезення, вивезення, транзит) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів через митний кордон шляхом їх приховування.

Важливою складовою способу вчинення протиправних дій є їх приховування. Уся діяльність організованої групи або злочинної організації планується та ретельно приховується, а також досить часто маскується за допомогою здійснення підприємницької діяльності з метою унеможливлення її викриття (кафе, ресторани, розважальні комплекси, спортивні клуби, автозаправні станції). З метою ускладнення виявлення протиправної діяльності, злочинці постійно удосконалюють способи вчинення злочинів, а для збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів використовуються телекомунікаційні мережі і можливості безконтактного збуту наркотиків, отримання грошових коштів за допомогою сучасних платіжних систем в мережі Інтернет та збут наркотиків за допомогою так званих «закладок». Крім того, з метою перешкодження викриттю протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації, а також уникнення кримінальної відповідальності налагаються корупційні зв'язки з працівниками правоохоронних органів та представниками органів державної влади тощо.

В криміналістиці предметом злочинного посягання є будь-які речі, предмети, цінності, грошові кошти, майно або права, які охороняються кримінальним законодавством,

а в деяких випадках і обмежені у вільному обігу (наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги) щодо яких злочинець вчиняє протиправні дії. В контексті криміналістичної характеристики досліджуваних кримінальних правопорушень до предмету кримінально-протиправного посягання слід віднести:

1) наркотичні засоби – під якими розуміють рослини, сировину або речовину природного, синтетичного і напівсинтетичного походження (фізична ознака), що мають властивість впливати на центральну нервову систему, призводять до стану особливого сп'яніння і наркотичної залежності (медична ознака), класифікуються в міжнародних конвенціях, спеціальних нормативних актах і віднесені до зазначеної категорії Комітетом по контролю наркотиків Міністерства охорони здоров'я України (юридична ознака), а зловживання ними становить загрозу народному здоров'ю (соціальна ознака) [10, с. 488]. До наркотичних засобів належать: опій, канабіс, кокаїн, морфін, метадон, героїн, диетиламід лізергінової кислоти (ЛСД) та ін.

2) психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [8]. До психотропних речовин віднесено: диетиламід лізергінової кислоти (ЛСД), амфетамін, екстазі, мескалін, метамфетамін, псилоцибін та ін.

3) аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють [8]. До аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин відносять аналоги канабісу, метамфетаміну та синтетичних опіоїдів;

4) прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин [8]. До прекурсорів належать: ефедрин, ангідрид оцтової кислоти, толуол, ацетон, метилетилкетон, сафрол та ін.

Постановою КМУ № 770 від 06 травня 2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» закріплюється більш ніж 200 видів наркотичних засобів і психотропних речовин, обіг яких заборонено [7].

Обстановка кримінального правопорушення є сукупністю факторів, що характеризують місце, час і умови, які склались на момент вчинення кримінального правопорушення. Розглядаючи злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами або злочинними організаціями значення має встановлення місць виготовлення і виробництва наркотиків, їх зберігання, умов, що сприяли або заважали вчиненню протиправної діяльності.

Місце вчинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики дає змогу відповісти на запитання: де учинено протиправні дії. Місцем учинення злочину можуть бути квартира, будинок, вулиця, місце вживання наркотиків. Важливе значення мають і ті місця, де здійснювалося підготування до вчинення злочину, або залишені сліди, пов'язані зі злочинною подією, або приховані їхні ознаки. Мережа професійно обладнаних підпільних лабораторій з виробництва наркотиків розширюється. В багатьох випадках у них працюють дипломовані спеціалісти з медичною або хімічною освітою, студенти, технічний персонал науково-дослідних установ, використовуються сучасні технології [6, с. 97].

Під місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розуміються будь-які жилі або нежилі приміщення (будинки, квартири, казино, більярдні, лазні, гаражі, сарай, склад, горище, підвал, землянка тощо) за умови, що вони визначені для використання із зазначеною метою. Організація такого місця полягає у вчиненні однією чи кількома особами дій, що фактично призвели до його створення або були на це спрямовані (підшукування приміщення, готування пристроїв для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, залучення клієнтів і співучасників, розроблення конспіративних заходів тощо).

Злочин вважається закінченим з моменту створення такого місця незалежно від того, почало воно функціонувати чи ні. [9].

Встановлення часу вчинення злочину має важливе криміналістичне значення. Час впливає на всі етапи виникнення, існування й використання доказової інформації. Урахування впливу часового фактору в процесі розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. [6, с. 98].

Обстановка вчинення злочину включає усі фактори, які могли сприяти або заважати вчиненню протиправних дій, а також умови, що впливали на вибір способу злочину, знарядь і засобів, які використовувалися для досягнення злочинної мети.

Слід зазначити, що функціонування наркобізнесу потребує наявності матеріальної бази, яка забезпечить потреби у виготовленні або виробництві, зберіганні, перевезенні і збуті наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Для виготовлення або виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів злочинцем необхідне спеціальне обладнання і прекурсори. Під обладнанням, призначеним для виготовлення наркотиків потрібно розуміти апарати, пристрої, прилади, за допомогою яких ці засоби й речовини виготовляються (наприклад, конденсаційна труба, випарник, генератор пари, прес, необхідні для виготовлення гашишу), чи окремі вузли, деталі відповідного агрегата (наприклад, насос для відсмоктування фільтра при перегонці опію). Використані для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) [9].

Пропонуємо поділити знаряддя і засоби, що використовуються організованими групами або злочинними організаціями при вчиненні злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на такі:

- 1) обладнання і устаткування для виготовлення або виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (колби, фільтри, подрібнювачі, електричні або газові нагрівачі, ваги, дозатори, преси, контейнери);
- 2) хімічні речовини для виготовлення або виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ацетон, ефедрин, сірчана кислота, хлоридна кислота, калій перманганат, натрій, калій та ін.);
- 3) упакування для перевезення, пересилання або збуту наркотиків (контейнери, банки, пакети, шприци, ампули, пластикові трубочки, вакуумне пакування тощо);
- 4) транспортні засоби, якими здійснюється перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (легкові автомобілі, вантажівки);
- 5) обладнання для зберігання наркотиків (тайники у квартирах і домоволодіннях, тайники у побутових предметах, макети продуктів харчування);
- 6) засоби, що використовуються для збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (мобільні телефони, банківські картки, інтернет-ресурси, сайти, месенджери, платіжні системи, грошові кошти).

Типові сліди є суттєвим елементом криміналістичної характеристики будь-якого виду кримінальних правопорушень, так як відображає інформацію щодо впливу злочинця на матеріальну обстановку і предмет кримінально-протиправного посягання, що виражається у вигляді слідів.

До типових слідів у криміналістичній науці належать будь-які зміни середовища, що виникли внаслідок вчинення в ньому кримінального правопорушення [6, с. 98]. Вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків завжди пов'язане з виникненням певних слідів, як традиційних у криміналістичному розумінні матеріальних й ідеальних, таких, що виникають внаслідок вчинення переважної більшості злочинів (слідів рук, ніг, біологічних слідів, засобів, знарядь тощо), так і специфічних, що притаманні лише визначеній категорії чи групі злочинів [4, с. 274]. Характерною особливістю досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є те, що визначна роль в механізмі слідоутворення належить безпосередньо наркотичним засобам, як предмету злочинного посягання. Саме наркотичні засоби

в незаконному володінні є найважливішими слідами й виступають суттєвими ознаками будь-якого способу вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Сліди від наркотичних засобів залишаються: на місці злочинної події (у вигляді матеріальних і ідеальних слідів); на знаряддях злочину, використаних злочинцем; у місцях його подальшого знаходження, укриття або реалізації; на самому злочинці [1, с. 205].

Вказане питання детально розглянуто Шевчуком В.М., який розподілив сліди вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів на кілька груп:

1) сліди виготовлення, вирощування наркотичних засобів, до яких належать: а) устаткування або предмети, використовувані на будь-якій стадії технологічного процесу (преси, м'ясорубки, тампони, бинти, просочені бурою речовиною); б) будь-які технологічні матеріали (залишкові речовини, сухий осад); в) кінцевий продукт технологічного процесу (готовий наркотик); г) первинні та вторинні хімічні компоненти або природні речовини; г) пристрій для збору опію-сирцю, спеціальні ножі, посуд, пакувальні матеріали; д) вихідна сировина, до якої можуть додаватися інші компоненти для одержання кінцевого продукту; е) виявлена література, чорнові записи, документація, що містить формули, розрахунки та ін.

2) сліди зберігання, перевезення, збуту і придбання наркотиків, що здійснюється в спеціально виготовлених або пристосованих упакуваннях (паперових, целофанових), «контейнерах» (металевих, скляних) або в схованках, на них нерідко залишаються сліди пальців рук, нашарування речовин, різні мікрооб'єкти, а також самі наркотичні засоби (на згинах і в куточках пакетів).

3) сліди порушення правил виробництва, придбання, обліку, зберігання, відпуску, перевезення або пересилання наркотичних засобів – це насамперед дані, відображені в різних документах, за якими можна робити висновки про злочинну діяльність певних осіб (розбіжності в документації про прихід і витрату наркотичних засобів; невідповідність відпущених і прийнятих порожніх ампул з-під наркотиків; наявність підчищень у рецептах, слідів травлення в різних облікових документах), а також різні зміни обстановки, викликані злочином: надлишки, недостача, недовкладення, відсутність пломб, невідповідність ампул стандарту, затемнені місця на ампулах та ін.;

4) сліди споживання наркотиків, на що можуть вказувати сліди ін'єкцій (уколів) у вигляді дрібнокрапкових або великокрапкових саден, а в окремих випадках великих рубців із саден, що злилися. Локалізація таких слідів у районі вен може вказувати на систематичне введення лікарських або наркотичних засобів;

5) сліди впливу наркотичних засобів на організм людини та ін. На вживання наркотичних засобів можуть вказувати також виявлені пристрої для вживання наркотиків (трубки, шприци тощо), посуд зі слідами-нашаруваннями, мікрочастинками опію-сирцю та ін. Сліди впливу наркотичних засобів на організм людини виявляються в слідах ін'єкцій, зміни в життєдіяльності споживача наркотиків, у його поведінці тощо [10, с. 491-492].

Отже, до типових слідів досліджуваних злочинів слід віднести:

1) сліди, що несуть криміналістичну інформацію про вчинення протиправних дій (сліди пальців рук, запахові сліди, мікрооб'єкти, сліди транспорту, сліди знарядь і засобів вчинення злочину тощо);

2) сліди, залишені в результаті виготовлення або виробництва, зберігання, перевезення, пересилання або збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (хімічні речовини, залишки наркотиків, матеріали та інструменти, що використовувались злочинцями, документація, грошові кошти тощо);

3) ідеальні сліди (показання очевидців і учасників злочину).

Висновки. Криміналістичну характеристику злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами або злочинним організаціями доцільно розглядати як інформаційну систему, яка охоплює дані щодо механізму злочинних дій (спосіб, обстановка, знаряддя

і засоби) та характерні ознаки організованих груп або злочинних організацій, включаючи відомості про учасників групи, їх статус і завдання. Криміналістична характеристика злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються організованими групами або злочинними організаціями має надавати інформацію про такі найбільш значущі ознаки: 1) організованої групи або злочинної організації, а також відомості щодо їх учасників; 2) типові способи вчинення злочинів; 3) предмет злочинного посягання; 4) знаряддя і засоби; 5) обстановка, місце і час протиправних дій; 6) типові сліди злочинів.

Список використаних джерел:

1. Ващенко І.О. Криміналістична характеристика організованої злочинної діяльності у сфері наркобізнесу. *European political and law discourse*. Volume 4 Issue 4. 2017. С. 200-206. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-4/29.pdf> (дата звернення 26.03.2024).
2. Ващенко І.О. Щодо деяких особливостей особи злочинця при розслідуванні злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. С. 365-368. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3f728df-2746-447c-bd3d-3242a520f7ff/content> (дата звернення 26.03.2024).
3. Денисюк С.Ф. Дослідження криміналістичної характеристики незаконного публічного вживання наркотичних засобів. *Юридична наука*. 2020. № 1(103). С. 277-283. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/35/33> (дата звернення 05.04.2024).
4. Колесник В.А., Гора І.В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 400 с. (дата звернення 11.05.2024).
5. Корнієнко М.В. Деякі аспекти криміналістичної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 697-700. URL: http://lsej.org.ua/11_2021/178.pdf (дата звернення 18.04.2024).
6. Мигаленко П.С., Пчолкін В.Д. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2021. С. 95-100. URL: <https://core.ac.uk/download/543385542.pdf> (дата звернення 18.04.2024).
7. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : затв. постановою КМУ від 06 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#n11> (дата звернення 21.10.2024).
8. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 21.10.2024).
9. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного суду України № 4 від 26.04.2002 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text> (дата звернення 21.10.2024).
10. Шевчук В.М. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/17496/1/Shevchuk_R-39.pdf (дата звернення 18.04.2024).

